

Античная древность и средние века. 2017. Вып. 45. С. 129–135

УДК 94(495).02+736.3

DOI 10.15826/adsv.2017.45.008

ИВАН ЙОРДАНОВ**ПЕЧАТИ НА ТОРНИК
ПРОТОСПАТАРИЙ И СТРАТЕГ НА КАЛУДИЯ**

Аннотация: В статье публикуется печать Торника, императорского протоспафария и страгига Калудия. Она происходит с территории Болгарии, но точное место находки неизвестно. Это третий из моливдовулов Торника. Благодаря его отличной сохранности можно скорректировать чтение надписей на двух других образцах – из Стамбула и с Таманского полуострова. В историографии предпринимались попытки датировать печать 1030–1038 гг., а также идентифицировать его владельца со страгигом Эдессы в 1038 году – Торником Ивиром. Он упоминается в хронике Иоанна Скилицы. Автор статьи обращает внимание, что три экземпляра печати были отправлены трем различным адресатам, они были найдены на большом расстоянии друг от друга. Определить адресатов писем, как в Болгарии, так и на Таманском полуострове, он написал письма не представляется возможным. Во всяком случае, между этими территориями в первой половине XI в. не было никакой административной связи. Возможно, Торник, протоспафарий и страгиг Калудия писал своим родственникам, которые проживали в разных частях империи.

Ключевые слова: Византия, сфрагистика, Торники, страгиг Калудия

С финализирането през 2009 г. на проекта “Корпус на византийските печат от България” не приключи намирането на нови печати. През 2011 г. публикувах първия *Supplement*, в който бяха добавени близо 100 нови екземпляра, придобити предимно от археологически разкопки. Четири години по-късно бе обнародван *Supplement II*, който включваше близо 200 нови екземпляра. В момента работя върху третия *Supplement* с около 50 екз. Постоянно се появяват нови екземпляри от разкопки или частни лица.

Предмет на настоящото съобщение е един безспорно интересен екземпляр – стратег на една малко известна тема. Той решава въпроса за прочита на други два екземпляра, известни в литературата.

Първата публикация е на В. С. Шандровская на два екземпляри от колекцията на Ермитажа¹. Първият е на Торник Варавзаце, протоспатарий и стратег, който тя идентифицира с личност от наративните източници (№ 1 от каталога)².

Отнася се до сведение в хрониката на Йоан Скилица, където се съобщава, че в годината 1038 г. арабите обсадили Едеса Градът е бил отбраняван успешно от стратега протоспатарий Варавзаце Ивир.

Втория екземпляр има същата иконография, но отсъства фамиленото име. Последните два реда от надписа на реверса са зле запазени и деформирани (№ 3 от каталога). Вижда се нещо като С, което дава основание на В. С. Шандровская, да предположи, че печата е на Торник Варавзаце протоспатарий и стратег на Едеса, като го датира между 1030 и 1038 г.³

През 2000 г. в атинския нумизматичен музей е постъпил друг екземпляр на протоспатарий и стратег Торник Варавзаце, различен от този от Ермитажа (№ 2 от каталога)⁴.

И накрая през 2015 г. в средновековната крепост в станица Таман (Тамански полуостров), там където се е намирал средновековния Матраха е намерен друг екземпляр, идентичен с втория от Ермитажа, този без фамиленото име (№ 4 от каталога). Той е също зле съхранен, но е запазена първата буква от името на стратегията – К, а също и следи от Δ на последния ред. Това е дало основание на автора на публикацията Виктор Чхаидзе да допусне че се отнася до Кападокия, и се присъединява към мнението, че това е печат на стратега Торник Варавзаце, но като стратег на Кападокия⁵.

Наскоро ми бе предоставен трети екземпляр от тази група с добре съхранен надпис, който внася коректив в досегашната интерпретация (№ 5 от каталога). Торник императорски протоспатарий е стратег на Калудия.

---

¹ Шандровская В. С. Одно уточнение текста «Хроники» Скилицы по материалам сфрагистики // Сообщения Государственного Эрмитажа. 1975. Вып. 40. С. 46–48.

² Пак там. С. 46–47, Рис. 1.

³ Пак там. С. 47–48, Рис. 2.

⁴ Koltsida-Makre I. New acquisitions of Byzantine lead seals in the Athens Numismatic Museum collections // Studies in Byzantine Sigillography. 2006. Vol. 9. P. 19, no. 10.

⁵ Чхаидзе В. Н. Печати Торника Варавзаце (XI в.) // Материалы VIII Международного Византийского семинара ΧΕΡΣΩΝΟΣ ΘΕΜΑΤΑ: империя и полис (Севастополь, 30.05 – 04.06.2016). Севастополь, 2016. С. 103–108.

Печати на Торник, протоспатарий и стратег на Калудия

Въпросите които възникват са:

За един и същи ли собственик става дума при петте екземпляра? Не е изключено: еднаквите изображения на аверса и текст; еднаквите тигли и длъжности; единственото различие отсъствието на фамилно име при едната група печати. Такива случаи са известни⁶ Може ли собственика на печатите да се идентифицира със стратега на Едеса в 1038 г., Варвазаце Ивир?

Идентифицирането с личност от наративните източници е деликатна материя. Трябва да сме внимателни, дори когато има пълни съвпадения в имената, тиглите и длъжностите. Винаги е възможно банално съвпадение дори на лица живели по едно и също време. Заедно с това са засвидетелствувани случаи, когато в хрониките твърде често са изписвани само фамилното име⁷. Какво друго освен скептицизма си можем да предложим. Необходимо е да посочим датировката на печатите.

Освен иконографията на печатите, която определено насочва към Х в. от значение е времето когато е съществувала темата Калудия. Името и е засвидетелствувано единствено в Ескуриалската тактика⁸. Според Н. Икономидис тя се намира на Юг от Мелитена и обхваща територии отвъд р. Ефрат и чийто център вероятно е бил на левия бряг на реката, където днес се среща топонима Кеклудек даг и село, наречено Калада⁹.

Името и не се среща по-късно и навярно нейното съществуване е било инцидентно. Това прави малка вероятността собственика на разглежданите тук печати да се идентифицира със стратега на Едеса от 1038 г.

Каталог на печатите

1. Эрмитаж (М-1265) от колекцията на РАИК. Размери 26-27 мм. Леко подхлъзване на аверса. Отворен по линията на канала. Като цяло надписът на реверса е пълен.

Лице. Двойно пресечен разцъфнал кръст върху постамент от три стъпала. Кръгов надпис:

---

⁶ Най близък във времето е случаят с печатите на Теодор Добромир дук на Тракия и Месопотамия, вж.: *Jordanov I. Corpus of Byzantine seals from Bulgaria. Sofia, 2009. Vol. 3. Part 1. P. 435–436, nos. 1248–1249.*

⁷ В Алексиадата на Ана Комнина това е повече практика, отколкото изключение.

⁸ *Oikonomidès N. Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles. Paris, 1972. P. 267.23: ὁ τῶν Καλουδίῳν.*

⁹ *Ibid.* P. 359.

Κ .ΟΗ . . . . Σ ΔΟ .

Опако. Пет редов надпис:

- : - | ΤΟΡΝΙ | Κ'Α'ΣΠΑΘ' . | ΣΤΡΑΤΙΓ' | Τ ΡΑΡΑ | . ΡΑ Τ | - . -
+ Κ(ύρι)ε [β]ο[ή]θει τῶ σῶ δο[ύ]λ(ω) Торник(ίω) (прото)σπα-
θ(αρίω) [(καί)] στρατι(γῶ) τῶ Βαρα[σ]βατ'ζέ

2. Съхранява се в колекцията на Атинския нумизматичен музей, инв. № ВΕ 800/2000. Разм. 24-24 (20) мм, тегло 15.16 г.

Лице. Двойно пресечен разцъфнал кръст върху постамент от три стъпала. Кръгов надпис:

.. ΡΟΗΘ ΙΤ Σ ΔΟΥΛ'

Опако. Пет редов надпис:

- . - | ΤΟΡΝΙ | Κ'Ρ'Α'ΣΠΑΘ' . | ΣΤΡΑΤ'Γ' | ΤΟΡΑΡΑ | . . . Τ
[+ Κ(ύρι)ε] βοήθει τῶ σῶ δούλ(ω) Торник(ίω) β' (прото)σπα-
θ(αρίω) [(καί)] στρατ(η)γ(ῶ) το Βαρα[σβα]τ'ζέ

Въпреки, че двата екземпляра са много близки, все пак са отпечатани чрез два различни булотириона или различни матрици.

- : - | ΤΟΡΝΙ | Κ'Α'ΣΠΑΘ' . | ΣΤΡΑΤΙΓ' | Τ ΡΑΡΑ | . ΡΑ Τ | - . -

- . - | ΤΟΡΝΙ | Κ'Ρ'Α'ΣΠΑΘ' . | ΣΤΡΑΤ'Γ' | ΤΟΡΑΡΑ | . . . Τ

Въпросите които възникват дали са функционирали едновременно или последователно един след друг. Втората възможност ми се струва по-вероятна. Възможно е двете групи печати да са от два периода от кариерата на Торник Варасватце. При отсъствието на името на стратегията приемаме, че той е бил на разположение на правителството и изпращан, където е необходимо. Или като титуляр на дадена тема или с части от тагмата за определена военна кампания. В този ред на мисли хипопотично би могло да се допусне, че едната група е от времето преди да е стратег на Калудия, а другата след прекратяване на мандата му. Или възниква въпроса за тяхната хронология. Въпрос по който можем само да гадаем. Все пак ми се струва, че печата от Ерми-тажа е по-късен.

3. Съхранява се в Эрмитажа (М-8668). Постъпил е през 1938 г. от ИИ при РАН. Размери: 23-24 мм. Добре центриран и пълен отпечатък. Сравнително добре съхранен с изключение на последните два реда от надписа на реверса.

Лице. Двойно пресечен разцъфнал кръст върху постамент от три стъпала. Кръгов надпис:

Печати на Торник, протоспатарий и стратег на Калудия

.. ΡΟΗΘ ΙΤ С ΔΟΥΛ'

Опако. Пет редов надпис:

ΤΟΡΝΙ | Κ'Ρ'Α'СΠΑ | Θ''СΤΡΑ | ΤΗΓ'. . | . . . . '

4. Намерен е в Таманското градище. Липсват метрични данни. Добре центриран, но зле съхранен отпечатък.

Лице. Двойно пресечен разцъфнал кръст върху постамент от три стъпала. Кръгов надпис:

. . . . ΗΘ ΙΤ С ΔΟΥΛ'

Опако. Пет редов надпис:

ΤΟΡΝΙ | . Ρ' . . Π . | . . СΤΡΑ | . ΗΓ'Κ . | . . Δ .

5. Частна колекция. Неизвестно местонамиране. Закупен е заедно с други печати от Южна България. Размери: диам. на ядрото 22 мм; на зрънчестия кръг 18 мм; деб. 2.5 мм. Пълен и добре съхранен отпечатък (Обр. 1).

Непубликуван.

Лице. Кръгов надпис:

Κ ΡΟΗΘ Ι Τ С ΔΟΥΛ

В средата двойно пресечен патриаршески кръст върху постамент от три стъпала

Опако. Пет редов надпис:

ΤΟΡΝΙ | Κ'Ρ'Α'СΠΑ | Θ''СΤΡΑ | ΤΗΓ'КА | Λ8ΔΓ'

Обр. 1

Моливдовул на Торник, императорски протоспатарий

Иван Йорданов

и стратег на Калудия

Трите екземпляра са с различна степен на запазеност, но очевидно са отпечатани с един и същи булотирион. Повредата в първите два екземпляра е довела до деформация на някой от буквите, който факт е повлиял на авторите в направените предположения за прочит.

TOPNI | K'R'A'CPA | Θ''SCTPA | THΓ'.. | . . . .

TOPNI | . R' . . П . | . . СТРА | . НГ'К . | . . Δ .

TOPNI | K'R'A'CPA | Θ''SCTPA | THΓ'KA | Λ8ΔI

+ Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλ(ῳ) Торник(ίῳ) β(ασιλικῷ) (прото)-
πλαθ(αρίῳ) (καί) στρατηγ(ῷ) Καλουδί(ας)

Трите екземпляра са имали различни адресати, тъй като са намерени на голямо разстояние един от друг и е трудно да се допусне, че са били изпращани до един и същи получател, който се е движел. Кои са били тези адресати е невъзможно да отговорим. Ермитажният екземпляр е навярно от столицата Константинопол, където Торник би могъл да пише по различни поводи, но до кого в дн. България и Таманския полуостров е писал и по какъв повод. Не виждам административна връзка по между им. Навярно Торник стратег на Калудия е водел кореспонденция със свои колеги или родственици, които са пребивавали в различни части на империята. Може би сънародници.

Статья поступила в редколлегию 17.12.2016 г.

Йорданов Иван

Доктор исторических наук, профессор,
Университет
«Епископ Константин Преславский»
Шумен, България
Електронная почта: jordanov_sh@yahoo.com

Ivan Jordanov

Doctor of Historical Sciences,
Professor,
Konstantin Preslavsky University,
Shumen, Bulgaria
e-mail: jordanov_sh@yahoo.com

IVAN JORDANOV

**LEAD SEALS OF TORNIKOS,
PROTOSPATHARIOS AND STRATEGOS OF CALUDIA**

Abstract: The paper presents a seal of Tornikos, protospatharios and strategos of Caludia which is with unclear provenance. This new seal is the third known specimen in excellent state of preservation. Thus allow to correct the inscriptions from other two specimens – from Istanbul and Taman peninsula. The seal call in question nowadays dating of these seals – (1030–1038) as well as the attempts to identify its owner with the strategos of Edessa in 1038 – Tornikos Iviros. He is mentioned by John Skylitzes in his History. All three specimens were sent to three different addressees because they were found on a big distance from each other. It is hard to believe that they were sent to one receiver who moved from one place to another. It is hard to say who these addressees were. To whom and why in nowadays Bulgaria and Taman peninsula he wrote the letters. There was no any administrative connection between them. Perhaps Tornikos, protospatharios and strategos of Caludia wrote to his colleagues or relatives which sojourned in different parts of the Empire.

Keywords: Byzantium, sigillography, Tornikos, strategos of Caludia

LITERATURE CITED

CHKHAIDZE, V. N. “Pechati Tornika Varazvache (XI v.)”. In: *Materialy VIII Mezhdunarodnogo Vizantijskogo seminara XEPΣΩNOC ΘEMATA: “imperija” i “polis”*. Sevastopol', 2016. S. 103–108.

JORDANOV, I. *Corpus of Byzantine seals from Bulgaria*. Sofia, 2009. Vol. 3.

KOLTSIDA-MAKRE, I. “New acquisitions of Byzantine lead seals in the Athens Numismatic Museum collections”. In: *Studies in Byzantine Sigillography* 9 (2006). P. 11–22.

OIKONOMIDES, N. *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*. Paris, 1972.

SHANDROVSKAJA, V. S. “Oдно utochnenie teksta *Hroniki* Skilicy po materialam sfragistikii”. In: *Soobshhenija Gosudarstvennogo Jermitazha* 40 (1975). S. 46–48.

Received on 17 December, 2016